

Gyvenimo būdo pasirinkimas ir pagrindinių teisių suvokimas

Bartosz Wojciechowski

<https://orcid.org/0000-0002-4271-7056>
University of Lodz (Poland)
Lodzės universiteto Teisės ir administravimo fakulteto
Teisės teorijos ir filosofijos katedros profesorius,
socialinių mokslų daktaras
Narutowicza 68, 90-136 Lodzė, Lenkija
El. paštas: bwojciechowski@wpia.uni.lodz.pl

Straipsnyje nagrinėjama būtinybė pripažinti gyvenimo būdų pliuralizmą šiuolaikinėse teisinėse sistemose, kad kiekvienas asmuo įvairialypiam pasaulyje galėtų rasti savo *modus vivendi*. Toks požiūris ypač aktualus aptariant LGBTQ asmenų teises, kai atskaitos tašku gali tapti atitinkama Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo (lenk. *Naczelny Sąd Administracyjny*) praktika. Autorius pažymi, kad tinkamas teisių įgyvendinimas ir tolerancija vertybių, pasaulėžiūrų ar gyvenimo būdų pliuralizmui neįmanomi be konkrečioms mažumoms priklausančių subjektų teisinio sąmoningumo, kurį formuoja jautrus ir pliuralistinis sprendimus priimančių teisėjų požiūris.

Pagrindiniai žodžiai: lygybė, (ne)diskriminacija, tapatybė, teisinė sąmonė, aksiologinis pliuralizmas, žmogaus orumas, pripažinimas.

Lifestyle choices and awareness of fundamental rights

This paper deals with the need to recognise the pluralism of the ways of life in modern legal systems, so that each person in a diverse world can find his or her own *modus vivendi*. Such an approach is especially relevant when discussing the rights of LGBTQ persons, when the relevant practice of the Supreme Administrative Court of Poland (*Naczelny Sąd Administracyjny*) can become a starting point. The author notes that the proper implementation of rights and tolerance for the pluralism of values, worldviews or ways of life are impossible without the legal awareness of the members of specific minorities, which is formed by the sensitive and pluralistic approach of judges when making judicial decisions.

Keywords: equality, (non)discrimination, identity, legal consciousness, axiological pluralism, human dignity, recognition.

Įvadas

Pastaruoju¹ metu pastebimai padaugėjo ginčų dėl šeimos modelio, lyčių vaidmenų ir seksualinės elgsenos, tai, žinoma, nėra nauja, nes dėl homoseksualumo, poligamijos, socialinio moterų statuso ar

¹ Straipsnis parengtas vykdant Nacionalinio mokslo centro finansuojamą mokslinių tyrimų projektą Nr. 2017/27/L/H5/03245 „Konstitucinė sąmonė kaip diskurso krizės ir demokratijos trūkumo Europos Sąjungoje šalinimo priemonė“ (angl. „Constitutional Consciousness as a Remedy for the Crisis of Discourse and Democracy Deficit in the European Union“) (dek. Nr. DEC-2017/27/L/H5/03245). Tekstas lenkų kalba paskelbtas Tarptautinės teisės filosofijos ir socialinės filosofijos asociacijos Lenkijos skyriaus mokslo žurnale „*Archivum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*“, 2022, Nr. 2, p. 97–109.

Received: 21/04/2022. **Accepted:** 05/07/2023

Copyright © 2023 Bartosz Wojciechowski. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

gyvenimo kartu ginčijamasi šimtmečius. Šios temos, kaip vienos iš labiausiai visuomenę skaldančių, prisideda prie diskriminacijos ir nevienodo požiūrio taikymo. Kita vertus, šie kontroversiški klausimai įgyja visiškai naują prasmę atsižvelgiant į gausią teismų praktiką, taip pat į svarstymus dėl teisinio reguliavimo pataisų ar į poreikį iš naujo suformuluoti ir išaiškinti tradicines socialines ir teisines sąvokas bei institutus, tokius kaip šeima ar lytis. Šiandien Europos mastu stebimi tokie reiškiniai, kaip antai atviros sienos ir migracinis judėjimas, gyvenimo būdų pliuralizmas ar informacinių ir medicinos technologijų plėtra, atspindi įvairių teisės šakų reguliuojamuose teisiniuose santykiuose, kurie savo ruožtu patenka į bendrosios kompetencijos ar administracinių teismų kompetencijos sritį.

Kyla svarbus klausimas, ar šiuolaikinio gyvenimo būdų pliuralizmo sąlygomis turi keistis pagrindinių teisių ir lygybės principo (nediskriminavimo imperatyvo) supratimas ir suvokimas teisės aktų leidybos ir taikymo lygmeniu. Be abejo, visuotinai pripažįstama lygybės ir pagrindinių teisių idėja meta iššūkį apribojimams, kurie skirti dominuojančiai grupei (pvz., paternalistinei tikrovės vizijai) ir konservatyviems įsitikinimams palaikyti, o socialiai pageidaujamus santykius padaryti naujų kritinių diskusijų ir stebėjimų objektu. Diskriminacija reiškia mažesnes galimybes naudotis politinėmis teisėmis (pvz., pilietybe), prestižu ir kitu vertingu gėriu vien dėl to, kad kas nors priklauso priešaringai ar tendencingai vertinamai grupei (pvz., LGBTQ žmonės). Vienodo požiūrio ir nediskriminavimo principai yra esminiai demokratinės teisinės valstybės veikimo principai, įtvirtinti Lenkijos Respublikos Konstitucijoje ir Europos Sąjungos (toliau – ES) bei tarptautinėje teisėje. Verta atkreipti dėmesį į jų turinio apimties skirtumą. Lygybė nuo nediskriminavimo visų pirma skiriasi pagal įpareigojimus, kuriuos jų naudai privalo taikyti valdžios institucijos. Pirmu atveju įpareigojimai yra pozityvūs ir apima konkrečių priemonių, skirtų lygybei pasiekti, taikymą (pvz., teikti pirmenybę tam tikrai socialinei grupei). Antru atveju įpareigojimai yra negatyvūs ir apima susilaikymą nuo tam tikrų veiksmų, kurie gali pažeisti vienodo požiūrio principą. Iš tiesų lygybės principas apima pareigą elgtis vienodai, saugoti nuo diskriminacijos, taip pat užkirsti kelią nelygybei. Todėl ji reikalauja, kad su dviem subjektais, esančiais panašioje situacijoje, būtų elgiamasi vienodai, o su subjektais, esančiais skirtingose situacijose, būtų elgiamasi skirtingai. Jei du subjektai, kuriuos apibūdina ta pati tam tikrame kontekste svarbi savybė, traktuojami skirtingai, tai yra diskriminacija, išskyrus atvejus, kai nevienodas traktavimas yra objektyviai ir pagrįstai pateisinamas. Be to, diskriminaciniu yra laikomas vienodas požiūris į subjektus, kurie labai skiriasi pagal atitinkamą požymį.

1. Tos pačios lyties asmenų santykiai: atvejo analizė

Ypatinga *naujovė* šiame kontekste yra tai, kad vis dažniau pasitaiko bylų, kai tos pačios lyties asmenų poros, pasinaudojusios jau minėtomis medicinos technologijomis, kartu augina vaikus ir kai kurių šalių valdžios institucijų išduotuose oficialiuose dokumentuose yra nurodytos kaip teisėti tėvai. Šiuo atveju kyla konfliktas ir (arba) konkurencija tarp tokių vertybių, kaip konstitucijos saugomos dviejų lyčių atstovų santuokos (Lenkijos Konstitucijos 18 straipsnis) ir kiekvieno vaiko teisės į pilietybę (Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktų 24 straipsnio 3 dalis) bei vaiko interesų viršenybės (Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnio 1 dalis).

Pastaruoju metu pastebima, kad administracines bylas nagrinėjantys teismai susiduria su teisinėmis problemomis mokesčių ir draudimo teisės srityje: dėl mokesčio dydžio, taikomo dovanojimui, kai su dovanos gavėju buvo sudaryta partnerystės sutartis; dėl mokesčio dydžio, taikomo pajamoms, kai jo mokėtojai buvo sudarę partnerystės sutartį; dėl sveikatos draudimo (atsisakymo), kai darbuotojo partneris turi šeimos nario statusą; dėl mokestinės skolos, susidariusios įgijus mirusio partnerio palikimą, nurašymo (atsisakymo nurašyti); dėl įrašymo (atsisakymo įrašyti) į gimimo liudijimą pastabas, kad

pareiškėjas yra sudaręs partnerystę su tos pačios lyties asmeniu; dėl užsienyje sudarytos tos pačios lyties asmenų santuokos liudijimo pripažinimo (perrašymo) (atsisakymo pripažinti (perrašyti)) ir dėl pavardės pakeitimo (atsisakymo pakeisti) į partnerio pavardę. Vis dėlto didžioji dauguma bylų susijusios su vaiko, kurio tėvai yra tos pačios lyties asmenys, gimimo liudijimo, išduoto užsienyje, perrašymo (atsisakymo perrašyti) problema ir atitinkamai su tokio vaiko Lenkijos pilietybės patvirtinimu (atsisakymu patvirtinti).

Iš pateiktų problemų *spektro* pasirinktas atvejo tyrimas, susijęs su pilietybės patvirtinimu arba atsisakymu patvirtinti ir užsienio valstybės civilinės būklės aktų įrašų perrašymu. Sprendimai patvirtinti arba atsisakyti patvirtinti pilietybę ir perrašyti arba atsisakyti perrašyti civilinės būklės akto įrašą gali iš esmės pažeisti Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) garantuojamas teises, pavyzdžiui, teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą (8 straipsnis) ir papildomą diskriminacijos draudimą, susijusį su naudojimu kitomis Konvencijos teisėmis (14 straipsnis).

Norint patvirtinti užsienyje gimusio vaiko, kurio bent vienas iš tėvų turi Lenkijos pilietybę, pilietybę², nepakanka vien tik užsienyje išduoto gimimo liudijimo. Toks gimimo liudijimas turi būti perkeltas į nacionalinę teisę, ir daugeliu atvejų toks perrašymas vyksta sklandžiai. Tačiau situacija tampa sudėtingesnė tais atvejais, kai perrašomas užsienyje tos pačios lyties asmenų auginamo vaiko gimimo liudijimas ir kai tos pačios lyties asmenų sąjungos ir teisinis tėvystės (suprantamos kaip motinystė ir tėvystė) apibrėžimai skiriasi nuo tų, kokie egzistuoja Lenkijos reguliavime. Lenkijos teisinė sistema nenumato tos pačios lyties asmenų tėvystės, todėl vaiko gimimo liudijime negalima nurodyti dviejų tos pačios lyties asmenų. Įstatymas taip pat neleidžia tos pačios lyties asmenų porai įsivaikinti vaiko. Motina visada yra moteris (pagimdžiusi vaiką), o tėvas – vyras. Net jei, kaip minėta, perrašytas dokumentas neatrodo kaip originalus gimimo liudijimas ir kai kurios antraštės lenkiškoje versijoje yra praleistos, pagal Lenkijos teisę nei „tėvo“, nei „motinos“ grafos negali būti tuščios.

Tokio perrašymo klausimas kelia rimtų abejonų teisės taikymo procese ir tapo Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo (lenk. *Naczelny Sąd Administracyjny*) (toliau – NSA) 2019 m. gruodžio 2 d. sprendimo II OPS 1/19 objektu, kuriame teismas nusprendė, kad Lenkijos teisė neleidžia perrašyti užsienyje išduoto vaiko gimimo liudijimo, kuriame tėvais įrašyti tos pačios lyties asmenys. Vis dėlto NSA savo pagrindime pabrėžė, kad perrašymo atsisakymas nėra tolygus konstitucinio ir tarptautinio valdžios institucijų įsipareigojimo atsižvelgti į vaiko interesus pažeidimui, nes užsienyje išduotas gimimo liudijimas – net ir be nuorašo, kurio galima ir nedaryti – yra vienintelis jame nurodytų įvykių ir faktų įrodymas, kuriuo galima remtis administraciniuose ir teisminiuose procesuose, ginant savo asmens teises, o valstybės institucijos privalo atsižvelgti į šiuos dokumentus, jei nenori sulaukti skundų dėl neveikimo. Kitaip tariant, užsienyje gimusio vaiko, kurio bent vienas iš tėvų turi Lenkijos pilietybę, Lenkijos pilietybės patvirtinimas ar įgijimas negali priklausyti nuo užsienio gimimo liudijimo perrašymo į Lenkijos civilinės būklės aktus.

NSA kilo abejonų, ar perrašius užsienio valstybės civilinės būklės akto įrašą nebus sudarytas dokumentas, kurio turinys prieštarautų pagrindiniams Lenkijos Respublikoje galiojančios teisinės tvarkos principams³. Užsienio teisė netaikoma, jei toks taikymas sukeltų padarinių, prieštaraujančių pagrindiniams teisinės tvarkos principams (vadinamoji viešosios tvarkos išlyga). Lenkijos teismai šiuo atveju rėmėsi standartu, kylančiu visų pirma iš Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) sprendimo *Gas ir Dubois* byloje, kuri buvo susijusi su atsisakymu priimti sprendimą dėl vieno iš registruotos partnerystės partnerių biologinio vaiko įvaikinimo bei kurioje Teismas nenustatė Konven-

² Pagal Lenkijos Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalį, Lenkijos pilietybę įgyjama gimstant, jeigu tėvai yra Lenkijos piliečiai (*ius sanguinis* principas).

³ Plg. Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai byloje II OSK 1298/13, II OSK 1112/16.

cijos 14 straipsnio, aiškindamas jį kartu su 8 straipsniu, pažeidimo. EŽTT nurodė, kad Konvencijos 14 straipsnio pažeidimo klausimas iškyla tada, kai egzistuoja skirtingas požiūris į asmenis, esančius panašiose situacijose. Toks skirtumas yra diskriminacinis, kai jam nėra objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo. Teismas pabrėžė, kad valstybės turi tam tikrą vertinimo laisvę⁴ sprendžiamos, ar ir koku mastu skirtumai analogiškoms situacijoms pateisina skirtingą požiūrį, *inter alia*, skirtingą teisinį požiūrį.

Savo ruožtu 2021 m. birželio 22 d. sprendime byloje II OSK 2608/19 NSA pažymėjo, kad pagal Lenkijos teisinį reguliavimą santuokai sudaryti keliamos sąlygos yra pagrindinis principas, galiojantis tiek šeimos teisei, tiek Lenkijos Respublikos civilinės būklės aktų įrašų įstatymui. Šių nuostatų šaltinis yra Lenkijos Konstitucijos 18 straipsnis, kuriame teigiama, kad santuoka, kaip vyro ir moters sąjunga, šeima, motinystė ir tėvystė yra saugomi ir globojami Lenkijos Respublikos. Ši nuostata nereiškia, kad yra neįmanoma kokia nors teisine forma sureguliuoti tos pačios lyties asmenų sąjungų, bet ją pabrėžiama ypatinga santuokos, kuri yra vyro ir moters sąjunga, apsauga. Teismas pažymėjo, kad, pagal Konvencijos 8 straipsnį, kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, ir bet koks naudojimosi šiomis teisėmis apribojimas yra leistinas tik įstatymo numatytais ir demokratinėje visuomenėje būtiniais atvejais (Konvencijos 8 straipsnio 1 ir 2 dalys). Teismas pasirinko Konvencijos 12 straipsniu, kuriame įtvirtinta vyrų ir moterų teisė tuoktis ir kurti šeimą pagal nacionalinės teisės aktus, reglamentuojančius šios teisės įgyvendinimą. Pagal Konvencijos 14 straipsnį, naudojimas pirmiau minėtomis teisėmis negali būti diskriminuojančio pobūdžio.

NSA nurodė, kad EŽTT patvirtino⁵, jog Konvencijos šalys vis dar turi diskrecijos teisę spręsti dėl užsienyje sudarytų tos pačios lyties asmenų sąjungų teisinio pripažinimo. *Oliari* byloje (dėl tos pačios lyties asmenų sąjungų priimtumo Italijoje) ir *Orlandi* byloje (dėl tokios užsienyje sudarytos santuokos teisinio pripažinimo) EŽTT visų pirma pateikė nuorodą į socialines ir teises aplinkybes Italijoje, įskaitant 2016 m. tos pačios lyties asmenų partnerystės teisinį reguliavimą, o po to pasisakė dėl valstybių laisvės priimti teisės aktus dėl tos pačios lyties asmenų sąjungų pripažinimo bei kartu patvirtino, kad ne kiekvienas atsisakymas pripažinti užsienyje sudarytą santuoką automatiškai reikštų Konvencijos pažeidimą. EŽTT pažymėjo, kad registruotų tos pačios lyties asmenų santuokų priimtumo problema pagal savo dalyką yra artima užsienyje sudarytų tokių sąjungų teisinio pripažinimo (pvz., perrašant) problemai. *Orlandi* byloje EŽTT rėmėsi teismų praktika dėl tos pačios lyties asmenų santuokų registravimo ir nurodė, kad teismų praktika šioje srityje yra tęstinė. Teismo pozicijai pritarė NSA, teigdamas, kad tos pačios lyties asmenų santuokos liudijimų perrašymo priimtumo vertinimas yra glaudžiai susijęs su tokių sąjungų registravimo priimtumu konkrečioje šalyje. Todėl NSA nustatė, kad skundo dalis dėl Konvencijos 8 straipsnio 1 ir 2 dalių pažeidimo yra nepagrįsta.

Antrasis svarbus NSA sprendimas nagrinėjamu klausimu buvo priimtas 2022 m. vasario 16 d. byloje II OSK 128/19 ir buvo susijęs su Lenkijos pilietybės patvirtinimu mergaitei, kurios gimimo liudijime Kanadoje nurodyta, kad tėvai yra du vyrai. Kanados šeimos teismo 2016 m. rugpjūčio 17 d. nutartyje ir DNR laboratorinio tyrimo ataskaitoje nurodyta, kad ją pagimdė surogatinė motina. Jos asmens duomenys nebuvo įrašyti į gimimo liudijimą, nes pagal Kanados įstatymus ji nėra vaiko motina.

NSA nusprendė, kad aplinkybė, jog pareiškėjos tėvai buvo du vyrai ir kad pareiškėją pagimdė surogatinė motina, neturi jokios reikšmės byloje dėl Lenkijos pilietybės patvirtinimo. Surogatinės motinystės sutarčių priimtumo pagal Lenkijos teisę klausimas taip pat nėra susijęs su šia byla, nes tokio pobūdžio sutartis buvo sudaryta ne Lenkijoje ir ne Lenkijoje gimė jos pagrindu pradėtas vaikas.

⁴ Panašiai EŽTT pasisakė 2021 m. gegužės 18 d. sprendime *Valdis Fjölfnisdóttir ir kiti prieš Islandiją* byloje.

⁵ Žr. EŽTT 2010 m. birželio 24 d. sprendimą byloje *Schalk ir Kopff prieš Austriją*; 2015 m. liepos 21 d. sprendimą byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*; 2017 m. gruodžio 14 d. sprendimą byloje *Orlandi ir kt. prieš Italiją*.

NSA priminė, kad savo 2019 m. gruodžio 2 d. sprendime Nr. II OPS 1/19 yra pabrėžęs, jog Lenkijos pilietybės įgijimas jokiū būdu negali būti siejamas su perrašymu. Tai, kad nėra perrašymo akto (nuorašo), nėra kliūtis patvirtinti Lenkijos pilietybę. Pateiktas Didžiosios Britanijos gimimo liudijimas, net ir jo neperrašant, yra vienintelis jame nurodytų įvykių įrodymas (2012 m. lapkričio 20 d. Lenkijos Aukščiausiojo Teismo nutarimas Nr. III CZP 58/12).

Teismas taip pat rėmėsi 2021 m. gruodžio 14 d. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT) sprendimu byloje *V. M. A. prieš Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*, kuriame patvirtinta, kad „viešosios tvarkos“ išlyga, kaip nukrypimo nuo pagrindinės laisvės pateisinimas, turėtų būti aiškinama siaurai. Todėl viešosios tvarkos išlyga galima remtis tik tuo atveju, kai kyla reali ir pakankamai rimta grėsmė vienam iš pagrindinių visuomenės interesų (sprendimo motyvuojamosios dalies 55 punktas). NSA pabrėžė, kad, pagal Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalį, draudžiama bet kokia diskriminacija dėl vaiko ir jo tėvų statuso. Šia nuostata įtvirtinamas nediskriminavimo vaiko atžvilgiu principas, pagal kurį reikalaujama, kad Konvencijoje nustatytos teisės, tarp kurių jos 7 straipsnyje minima teisė įgyti pilietybę, šiam vaikui būtų garantuojamos jo nediskriminuojant jokiais pagrindais, *inter alia*, dėl jo tėvų seksualinės orientacijos.

NSA nuomone, šiuo atveju buvo pažeista pareiškėjos teisė į privataus gyvenimo gerbimą, kurią garantuoja 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašytos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, vėliau iš dalies pakeistos 3, 5 ir 8 protokolais bei papildytos Protokolu Nr. 2, 8 straipsnis. Pagal šios konvencijos 8 straipsnio 1 dalį, kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būstas ir susirašinėjimas. Kita vertus, 8 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad valdžios institucijos negali apriboti naudojimosi šia teise, išskyrus įstatymų numatytus atvejus, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. EŽTT byloje *Mennesson prieš Prancūziją* nurodė, kad pagarba privačiam gyvenimui reikalauja, jog kiekvienas asmuo galėtų apsibrėžti savo individualias tapatybės detales, įskaitant teisinį tėvo ir vaiko santykį. Teismas taip pat pažymėjo, kad net jei Konvencijos 8 straipsnis negarantuoja teisės įgyti konkrečią pilietybę, tai nereiškia, kad ji nėra asmens tapatybės elementas.

Pažymėta, kad ESTT byloje *V. M. A. prieš Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“* nurodė, jog valstybės narės pareiga, viena vertus, išduoti asmens tapatybės kortelę arba pasą vaikui, kuris yra šios valstybės narės pilietis, gimęs kitoje valstybėje narėje, ir kurio gimimo liudijime, išduotame tos kitos valstybės narės institucijų, kai jo tėvai nurodyti du tos pačios lyties asmenys, ir, kita vertus, pripažinti giminytės ryšį tarp šio vaiko ir kiekvieno iš šių dviejų asmenų (kadangi šis vaikas naudojasi savo teisėmis, numatytomis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 21 straipsnyje ir su juo susijusiuose antrinės teisės aktuose) nepažeidžia tos valstybės narės nacionalinės tapatybės ir nekelti pavojaus jos viešajai tvarkai. Iš tiesų tokia pareiga nereiškia nei kad valstybė narė, kurios pilietis yra atitinkamas vaikas, privalo savo nacionalinėje teisėje įtvirtinti tos pačios lyties asmenų tėvystę, nei kad ji pripažintų (kitais tikslais negu įgyvendinant iš ES teisės kylančias teises) giminytės ryšį tarp šio vaiko ir asmenų, kurie priimančiosios valstybės narės valdžios institucijų išduotame gimimo liudijime nurodyti kaip šio vaiko tėvai (pagal analogiją žr. ESTT sprendimo byloje *Coman ir kt.* 45–46 punktus).

2. Pliuralizmas kaip šiuolaikinės demokratines valstybes apibūdinantis veiksnys

Be abejo, cituoti sprendimai ir teismų praktikoje nubrėžtos problemos yra susijusios su vertybių heteronomija, kuri apibūdina pliuralistinės visuomenės esmę ir įtvirtina poreikį pripažinti šiuolaikiniame

pasaulyje egzistuojančius pasaulėžiūrų skirtumus bei gyvenimo būdų įvairovę. Galima daryti prielaidą, kad pliuralistinėje visuomenėje šeimos sąvoka visada bus ginčytina, nes konservatyviam ir liberaliam požiūriams neįmanoma susitarti. Kita vertus, tai nereiškia, kad nėra vietos įvairių žmoniškųjų santykių formų koegzistavimui, kuriame šeima bus suprantama kiek kitaip. Tai rodo ir minėta teismų praktika, kuri vystosi, pasveria įvairius prieštarigus interesus, gėrį ar vertybes ir galiausiai tampa vis labiau pliuralistinė. Atrodo, kad taip atsižvelgiama į tai, jog šiuo metu kolektyviniai tapatumai turėtų būti laikomi kultūriniais konstruktais ir įsivaizdavimais, kurie susiformuoja ne primestu būdu, bet per sukurtas simbolines sistemas ir vertybių hierarchijas. Iš tiesų šiuolaikinės kultūros siūlomos tapatybės leidžia asmenims pasirinkti priklausyti tam tikrai bendruomenei ar grupei, o paskui šią priklausomybę išreikšti išoriškai (Assmann, 2015, p. 317). Tokia tapatybė kyla iš pagrindinių teisių įsisąmoninimo, kuris skatina diskriminuojamus asmenis ginti ir įrodinėti savo teises teisme, o tai nebūtų įmanoma totalitarinėje, antipliuralistinėje ir priespaudos valstybėje.

Elementas, leidžiantis tinkamai įgyvendinti asmens teises ir orumą, yra savo tapatybės suvokimas ir ją atitinkančio gyvenimo būdo pasirinkimas, tai savo ruožtu daro įtaką lygybės principo, taigi ir pagrindinių teisių (ir, žinoma, nediskriminavimo), suvokimui. Viena vertus, pliuralizmas, lemiantis tai, kad šeima suvokiama socialiai ir individualiai, ir, kita vertus, pagalbinio apvaisinimo metodų vystymasis, gali turėti įtakos šiuolaikinių šeimų formavimui, o tai kelia iššūkių įstatymų leidėjams, valstybės institucijoms ir teisininkams, kurie turi reaguoti į naujus reiškinius. Tai gali lemti ne tik prieštarinę socialinę elgseną, bet ir konfliktus tarp teisinio reguliavimo, aiškinimo bei teismų praktikos, ypač dėl to, kad skirtingos Europos valstybės skirtingai reaguoja (arba nereaguoja) į aptariamus reiškinius. Šių konfliktų priežastis – prieštaravimas ir (arba) konkurencija tarp teisiškai saugomų vertybių ir jų tradicinio ar modernizuoto supratimo bei iš to kylančios skirtingos tapatybės sampratos ir skirtinga teisinė bei socialinė sąmonė.

Svarstymai apie pliuralizmą ir savęs identifikavimo bei savirealizacijos galimybes išskirtinai pliuralistinėje visuomenėje yra daugialypiai ir daugiasluoksniai. Be to, viena vertus, visuomenėje vyksta daugiakultūriškumo ir decentralizacijos procesai, dėl kurių taip pat stiprėja gyvenimo būdų pliuralizmas (Raz, 1998, p. 193–205), kita vertus, globalizacija ir integracija lemia poreikį ieškoti bendrų problemų ar reiškinų sprendimų. Šiame kontekste ypač taikliai skamba prognozė, esą „priešingų tendencijų ... susidūrimas: viena vertus, mąstymo horizonto išplėtimas ... už kaimo ribų, kita vertus, stipresnis susitapatinimas su vietinėmis kultūromis ..., gali turėti revoliucingiausių padarinių visuomenės ateičiai“ (Sztompka, 2002, p. 585).

Vertybių pliuralizmas yra ne dirbtinis kūrinys, o objektyviai egzistuojantis dalykas, atsirandantis dėl žmonių poreikių, subjektyvių įsitikinimų įvairovės. Šiuo aspektu iškalbinga yra J. Gray (2001) pozicija, kuris teigia, kad dabartinis šiuolaikinės socialinės ir politinės minties uždavinys yra pertvarkyti liberalią toleranciją, kad ji galėtų rasti *modus vivendi* įvairialypiam pasaulyje. Pasak britų filosofo, *modus vivendi* sąvoka primena teisingumo kaip nešališkumo sąvoką, nes kiekviena sistema, kuri bando primesti visuomenei vieną požiūrį, pliuralizmo sąlygomis negali tikėtis, kad ji bus palaikyta teisėta. Tačiau, kitaip nei J. Rawls, jis pažymi, kad teisingumo klausimo negalima atskirti nuo vertybių kolizijos, kylančios kaip gyvenimo būdų įvairovės pasekmė. Remdamasis T. Hobbes, J. Gray taip pat teigia, kad konkurencija tarp pirminių gėrių socialiniame gyvenime yra endeminė, ir todėl jis kvestionuoja J. Rawls tezę, esą pirminiai gėriai tarpusavyje nekonfliktuoja (Gray, 2001, p. 213 ir toliau).

Knygos „Po liberalizmo“ autorius nurodo dvi liberalias tradicijas. Viena vertus, liberali tolerancija laikoma geriausio sutarimo dėl geriausio gyvenimo būdo idealu, kita vertus, šiandien daugiakultūriškumo ir vertybių pliuralizmo kontekste ryškėja įsitikinimas, kad žmonės gali siekti savirealizacijos įvairiais būdais. J. Gray nuomone, šiandieninis liberalizmas turėtų siekti sąlygų, kurios leistų koegzistuoti

skirtingiems gyvenimo būdams. Tokią išvadą jis daro interpretuodamas T. Hobbes mintį, pagal kurią tolerancija siekiama ne sutarimo, o taikos, taigi jos tikslas yra būtent koegzistavimas. Savo pliuralizmo suvokimą jis taip pat kildina iš I. Berlin (1991) politinės filosofijos. Knygos „Dvi laisvės sampratos“ autorius laisvę apibūdina kaip valstybės valdžios taikomų apribojimų nebuvimą tam, ką asmuo galėtų daryti, jei norėtų: „Mano vartojamos laisvės sąvokos prasmė apima ne tiesiog visų kliūčių nebuvimą, bet ir kliūčių, trukdančių tam tikriems pasirinkimams ir veiksams, nebuvimą, t. y. kliūčių nebuvimą kelyje, kurį žmogus pasirinko eiti“ (Berlin, 1991, p. 49).

3. *Modus vivendi* kaip pagrindinių teisių suvokimo rezultatas

Kalbėdamas apie I. Berlin filosofiją, J. Gray pažymi, kad, sistemingai apmąstant geriausio gyvenimo būdo pasirinkimą, šioje vietoje negali pagelbėti moraliniai svarstymai. Vietoj to jie atskleidžia, kad geras gyvenimas gali turėti daug ir įvairių būdų. Tai verčia pripažinti, kad liberalusis idealas yra *modus vivendi*, kai pripažįstama, jog egzistuoja daugybė gyvenimo būdų, kuriais žmonės gali save vienodai vertingai realizuoti, taigi nepretenduojama į visuotinumą, o tik rūpinamasi, kad tų gyvenimo būdų skirtumai nesukeltų atviro, ypač prievartinio, konflikto. Kitaip tariant, pagrindinė vertybinio pliuralizmo tezė yra ta, kad egzistuoja daugybė nesuderinamų, tačiau vienodai patrauklių ir priimtinių žmogaus savirealizacijos būdų (Gray, 2001, p. 13 ir toliau). Atsižvelgiant į minėtų erdvių ir laiko barjerų, skiriančių iki šiol skirtingas bendruomenes, panaikinimą, šiandien atrodo, kad būtina rasti tokį *modus vivendi*, kuris suderintų tradiciją su šiuolaikiškumu, regioniškumą su globalumu, įvairovę su universalumu.

J. Gray toliau teigia, kad gėris nepriklauso nuo mūsų požiūrio taško: nėra taip, kad skirtingi gyvenimo būdai yra skirtingų gėrių ir vertybių pripažinimo išraiška, nes būna, kad skirtingos, o kartais ir tolimos vertybės gali būti vienodai teisingos. J. Gray teigimu, nesuderinamų vertybių atsiranda keliais skirtingais būdais, iš kurių trys, jo nuomone, yra svarbiausi: nesuderinamų vertybių atsiranda dėl susitarimų, kurie tam tikrose kultūrose primeta moralines gyvenimo taisykles; nesuderinamų vertybių gali atsirasti dėl to, kad skirtingų kultūrų atstovai skirtingai interpretuoja tą patį gėrį; arba pagaliau dėl to, kad skirtingose kultūrose šlovinami skirtingi gėriai ir dorybės (Gray, 2001, p. 63 ir toliau).

Tikrasis savo gyvenimo būdo pasirinkimas neįmanomas be autentiškos tapatybės ir atitinkamų savo teisių suvokimo. Tapatybės sąvoka yra labai svarbi, kai žmogus apibūdina save per du svarbiausius santykius: per santykį su pačiu savimi, kai sau užduodamas klausimas „kas aš esu?“, ir per santykį su kitu žmogumi, t. y. užduodamas klausimas „kuo jis mane laiko?“. Teisiniu požiūriu svarbiausia pripažinti, kad individas ir visuomenė yra simetriškai priklausomi vienas nuo kito. Būtent todėl individas analizuoja savo socialinę padėtį (įskaitant teisinę) ir, siekdamas ją suprasti, taiko kultūrinės, t. y. bendruomenės sukurtas ir taikomas, kategorijas, kuriomis įprastai operuojama siekiant užčiuopti sąveikos aplinkybių (teisinių santykių) socialinę prasmę. Teisine prasme tai gali reikšti specifinį tokių sąvokų kaip šeima, santuoka, sutartis ir pan. supratimą. Šioje vietoje reikėtų pažymėti, kad individas nesusimąstydamas nesivadovauja socialiniais ir kultūriniais modeliais, bet juos analizuoja atsižvelgdamas į suvokiamas praktines pasekmes, taip pat į numanomą socialinės situacijos dalyvių elgesį (Machaj, 2017, p. 19).

Tiek individuali tapatybė (suprantama kaip psichofizinė vienovė, lydima atskirumo jausmo ir atsispindinti konkrečioje asmens biografijoje ir patirtyje), tiek kolektyvinė tapatybė (kai bendruomenės nariai suvokia bendrai išgyvenamą laiko ir erdvės *kontinuumą*) turi specifinę struktūrą, kurią sudaro pastovūs ir dinamiški elementai. Šie elementai socialinės aksiologijos lygmeniu gali įsitraukti į kolizinius santykius. Savo ruožtu šias kolizijas gali sušvelninti teisė, suprantama kaip komunikacinis veiksmas, kuris yra arčiausiai kolektyvinės tapatybės ir kuris suponuoja savosios tapatybės ribų peržengimą siekiant ieškoti kuo universalesnių sprendimų. Tokia teisės samprata atitinka gyvenimo realybę, kuri

yra ne kas kita kaip autonomiškų individų sudaryta funkcinis ir kultūrinis požiūris diferencijuota visuomenė. Taigi pasitvirtina idėja, kad į bendruomenę reikia žiūrėti ne kaip į etninę kategoriją, bet kaip į darinį, kuriame priimtinas tam tikras pagrindinis vertybių katalogas ir tam tikra bendravimo bei konfliktų valdymo etika. Šios bendruomenės ribos ir priklausymas jai priklauso nuo susitarimo, pasiektu dialogu. „[Trauki bendruomenė nesusikuria iš neapykantos tam, kas jai svetima ir išoriška ... Priešingai, ji skatina žmones priimti jai taikomas taisykles ir tapti aktyviais, bendradarbiaujančiais jos nariais“ (Wojciechowski, 2009, p. 15)⁶.

Skirtingų gyvenimo būdų poreikių išsiskyrimas yra dažnas moralinių konfliktų šaltinis. Britų mąstytojas pripažįsta, kad konfliktas tarp skirtingų (universalijų bendruomenei) vertybių gali būti sprendžiamas įvairiais būdais. Ir vis dėlto gyvenimo būdų skirtumų atsiranda iš visuotinių vertybių konfliktų sušvelninimo. Verta pabrėžti, kad vertybinių konfliktų kyla ne dėl individualiai puoselėjamų idealų įvairovės, bet dėl skirtingų gyvenimo būdų konfliktų. Todėl šiuolaikinis liberalizmas turi prisitaikyti prie dabartinės situacijos, kai etinis gyvenimas neišvengiamai yra mišrus, o vienos visuomenės nariai ar net vienas individas gali laikytis skirtingų socialinių idealų. Be to, žvelgiant iš sociologinių tyrimų perspektyvos, galima teigti, kad skirtinguose socialiniuose kontekstuose atsirandantis žmogus gali laikytis skirtingų vertybių. Tai nebūtinai reiškia, kad jo elgesys yra neracionalus, bet veikiau tai, kad jis sugeba pasinaudoti savo laisve ir prisitaikyti prie nuolat besikeičiančios jį supančios tikrovės, kurioje ne viskas yra (ir nebūtinai turi būti) juoda ir balta.

Gyvenimo būdų įvairovės ir pasaulėžiūrų pliuralizmo pripažinimas yra rezultatas tokios besivystančios orumo sampratos, pagal kurią visiems asmenims turėtų būti pripažįstama tapatybė bei vienoda vertė ir laisvė. Kaip taikliai pažymi F. Fukuyama (2019), orumo išplėtimas ir universalizavimas nulėmė tai, kad savojo „aš“ paieškos nebelieka privačiu reikalu ir vietoje to paverčiamos politiniu projektu (Fukuyama, 2019, p. 58). Universali ir egalitarinė orumo samprata teigia, kad visi žmonės nusipelno, jog su jais būtų elgiamasi pagarbiai. Kitaip tariant, orumo sąvoka tapo reikalavimu pripažinti išties kultūrų lygiateisiškumą ir panaikinti nelygybę dėl lyties, kilmės ar rasės. Ji grindžiama pagrindiniu įsitikinimu, kad visi mes, žmonės, esame asmenys ir šiuo aspektu esame lygūs, net jei visais kitais atžvilgiais būtume skirtingi.

Panašiai teigia ir R. Dworkin, pripažindamas kaip visiškai nepriimtina tokią situaciją, kai asmuo sutinka, kad iš jo būtų atimta laisvė pasirinkti vertybes, lemiančias individualius gyvenimo tikslus, net jei šios primestos vertybės sutaptų su tomis, kurias jis pats norėtų pasirinkti (Dworkin, 2006, p. 76). Todėl R. Dworkin daro išvadą, kad daugybės kultūrinių veiksmų, lemiančių mūsų gyvenimo pasirinkimus, egzistavimas nereiškia, jog turime paklusti politinei valdžiai, kuri sąmoningai ir prievarta manipuliuoja mūsų politiniais pasirinkimais (Dworkin, 2006, p. 85). „[statymą vertinant rimtai“, autoriaus nuomone, valstybės valdžia negali riboti laisvės vien todėl, kad tam tikra gero gyvenimo samprata valdantiejiems atrodo kilnesnė už kitas (Dworkin, 1998a, p. 483). Todėl jis neabejoja, kad „tikrai demokratinės bendruomenės“ nariai savo moralinius ir etinius sprendimus turėtų laikyti savo pačių, o ne kolektyvo reikalu (Dworkin, 1996, p. 84). Demokratijos privalumas visų pirma tai, kad jokia demokratinė valdžia negali primesti savo piliečiams tam tikro mąstymo politiniais, moraliniais ar etiniais klausimais; priešingai, ji turėtų skatinti piliečius formuoti savo nuomonę ir įtvirtinti savo asmeninius įsitikinimus. Žinoma, gali būti ir taip, kad tam tikros vertybės objektyviai bus laikomos pageidautinomis, o priešinimasis joms sukels tam tikrą atsakomybę, tačiau taip nebūtinai turi atsitikti.

⁶ Taip pat verta pabrėžti, kad tokia pozicija tinka ne tik daugeliui sekuliarių žmogaus teisių, pliuralizmo ir multikultūralizmo idėjų šalininkų, bet ir krikščioniškojo demokratinio solidarumo srovei, kurią iliustruoja Tischnerio sentencija: „Solidarumas niekada nėra prieš ką nors, bet su kuo nors ir dėl ko nors“.

Tokiu atveju moraliniai įsipareigojimai ir atsakomybė bus grindžiami iš dalies objektyvizuotomis prielaidomis, kurias R. Dworkin susiaurina iki dviejų pagarbos kitų orumui principų. Pirmasis principas nurodo, kad kitiems žmonėms turi būti palikta laisvė ieškoti ir pasirinkti vertybes, kurios, jų manymu, atitinka jų pačių gero gyvenimo sampratą, o antrasis principas nurodo, kad su kiekvienu žmogumi turi būti elgiamasi vienodai, kaip su vienodai vertingu. Antrasis principas pabrėžia lygybės principo, kuris R. Dworkin teisės ir politikos filosofijoje atlieka ypatingą vaidmenį, svarbą. Politinė bendruomenė turėtų elgtis su savo nariais (piliečiais) nešališkai, vienodai rūpestingai ir pagarbiai (filosofas šį principą vadina *abstrakčiu egalitariniu principu*). Mums bus svarbu elgtis su žmonėmis kaip su lygiais taip, kad kiekvienas gautų tai, ko jam reikia savo tikslams pasiekti, ir kartu apsaugoti kiekvieną nuo nepagrįstos naštos, kuri gali atsirasti dėl kitų žmonių pasirinkimų (Ripstein, 2001, p. 267).

„Teisės imperijos“ autorius skiria teisę į **vienodą požiūrį**, t. y. teisę į vienodą galimybių, išteklių ar naštos paskirstymą, ir teisę būti **traktuojamam kaip lygiam su kitais**, t. y. teisę į tokią pat pagarbą, kokia rodoma kiekvienam kitam asmeniui (Dworkin, 1998a, p. 407). Taigi jis pabrėžia, kad teisės būti traktuojamam kaip lygiam su kitais įgyvendinimas susijęs su tam tikros socialinės nelygybės sukūrimu, t. y. nevienodu išteklių, galimybių ir naštos paskirstymu. Todėl teisė būti traktuojamam kaip lygiam su kitais, t. y. teisė į vienodą rūpinimąsi ir pagarbą, tampa pagrindinė. Reikia sutikti, kad bet kurių žmonių diskriminacija ar atskirtis vien dėl to, kad kiti žmonės nenori su jais elgtis kaip su lygiais, pažeidžia pagrindines moralės normas ir toks požiūris negali būti priimtinas šiuolaikinėje liberalios demokratijos valstybėje, nesvarbu, kokie būtų tokio požiūrio motyvai (pvz., nepritarimas musulmonų kultūros atstovų teroristiniams aktams)⁷. R. Dworkin teisingai pažymi, kad teisės būti traktuojamam kaip lygiam su kitais paneigimas ar nesupratimas atsiranda tada, kada laisvės apribojimas pateisinamas nustatant visuomenės daugumos moralines preferencijas, kaip kiti turėtų gyventi (Dworkin, 1998b, p. 161). Kitaip tariant, remiantis lygybės idealu, valstybė negali riboti asmens laisvės, teisindama tai moralinių preferencijų reikalavimais, transliuojamais tokios visuomenės daugumos, kuri mažumos vertybes laiko prastesnėmis ir dėl to vertomis pasmerkimo. Lygybės principai yra individo autonomijos ir jo pasirinkimo apsauga nuo nepateisinamos visuomenės daugumos transliuojamų vertingesnių idealų tironijos. R. Dworkin netgi mano, kad būtent vienoda kiekvienos žmogaus gyvybės, suprantamos kaip savaiminė ir objektyvi vertybė, svarba, kartu su asmenine kiekvieno individo atsakomybe pasirinkti ir įgyvendinti kitas vertybes savo gyvenime, yra laikomi žmogaus orumo pagrindu, sudarančiu savo ruožtu aksiologinį demokratijos pagrindą (Dworkin, 2006, p. 9 ir toliau). Todėl R. Dworkin ragina žmogų realizuoti save, pasinaudojant galimybėmis, kurias teikia gyvenimas. L. Kołakowski taip pat pabrėžia, kad visi žmonės yra verti orumo ne dėl to, kokius gyvenimo pasirinkimus jie padaro, o dėl paties gebėjimo rinktis (Kołakowski, 2004, p. 25).

Išvados

Šiuolaikiškumas, vadinamas postmodernizmu arba vėlyvuoju modernizmu, pateikia kitokią socialinės tikrovės viziją. Kaip pabrėžia A. Giddens, postmodernistinis tapatybės formavimasis yra susijęs su asmens sprendimų priėmimo ir atsakomybės už juos prisiėmimo procesu, todėl tai yra refleksyvus procesas. Atrodo, kad postmodernizmas įtvirtina individą kaip subjektą, kuris formuoja savo tapatybę pasirinkdamas vieną iš galimų gyvenimo būdo alternatyvų. Taigi, viena vertus, pripažįstamas kūrybinis subjekto vaidmuo išnaudojant savo potencialą socialinio gyvenimo rėmuose, kita vertus, kritikuojamas

⁷ Plg. W. Kymlicka (1998, p. 51).

individo, kaip subjekto, kuris turi tik prisitaikyti prie sąlygų ir galimybių, kuriomis jam tenka gyventi, traktavimas. Taigi susiduriame su procesualia tapatybės samprata, kuri sąveikauja su procesualia visuomenės vizija, kaip tai aprašė A. Giddens visuomenės tapimo sampratoje. Tai reiškia, kad sprendžiant pilietybės ir tos pačios lyties porų gimusių ir auginamų vaikų gimimo liudijimų perrašymo klausimus reikia priimti šeimos gyvenimo įvairovę. Šiuolaikinis šeimos kontekstas yra neatsiejamas nuo įvairių intensyvėjančių socialinių pokyčių, kurie, be kita ko, ir galbūt visų pirma, apima įvairių su tapatybe susijusių santykių lygmenų koegzistenciją ir tarpusavio priklausomybę.

Straipsnyje analizuoti teismų sprendimai atskleidžia ir sukuria interpretacinius skirtumus, taip pat įtampą tarp kultūros, teisės ir politikos, kuri dažnai įžiebta šiuolaikines viešas diskusijas – tai yra skirtumus, kurių neįmanoma įveikti nepripažįstant pliuralistinės socialinės tikrovės.

Teisė turėtų būti „ypač jautri“ dinamiškai socialinei struktūrai, kad šią būtų galima rekonstruoti ir kurti iš naujo. Diferencijuoti santykiai tarp „mūsų“ ir „jų“ turėtų tapti lygiaverčiai, be jokių diskriminacijos požymių ir grindžiami teigiamais orientyrais. Jau klasikine tapusi Lenkijos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicija, primenanti formalaus teisingumo idėją, pagal kurią lygybės principo esmė yra ta, kad „visi teisės subjektai, kuriems būdingas tam tikras vienodas esminis (atitinkamas) požymis, turi būti traktuojami vienodai, tai yra pagal vienodą matą, jų nediskriminuojant ir neteikiant skirtingų privilegijų“⁸. Troškimas būti pripažintam yra esminis žmogaus gyvenimo elementas, kuris prasideda nuo savęs identifikavimo ir pripažinimo, po to virstantis į dialektiką, išreiškiančią nuolatinę kovą dėl pripažinimo ir institucionalizavimo poreikį. Kalbama apie tokius žmogiškus santykius, kai visų pirma siekiama suteikti vienodą ir abipusį pripažinimą įvairiems subjektams, kurie priklauso skirtingoms kultūroms ir socialinėms grupėms, tautinėms, rasinėms ar etninėms mažumoms, seksualinėms mažumoms, išpažįstantiems kitokią religiją ar esantiems blogesnėje materialinėje padėtyje. Būtų sąžininga ir teisinga abipusio pripažinimo santykius organizuoti taip, kad kiekvienas tarpasmeninių santykių subjektas būtų pripažįstamas kaip lygiavertis ir laisvas dalyvis. Taip siekiama užkirsti kelią pažeminimui ir diskriminacijai, o ekonominių santykių srityje – perskirstyti tam tikrus gėrius taip, kad būtų užtikrintos vienodos galimybės jomis naudotis visiems, kurie to nusipelno. Tai apima tokias pagrindines teises kaip teisė į pilietybę ar teisė turėti autentišką civilinę būklės aktą.

Literatūra

Teisės aktai

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40987; *TAR*, 2022-2432.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.

Vaiko teisių konvencija (1989). *TAR*, 2022-16556.

Lenkijos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais) (1997). *Dziennik Ustaw* Nr. 78, poz. 483.

Specialioji literatūra

Assmann, A. (2015). *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problemy, pytania*. Poznań: Wydawnictwo nauka i innowacje.

Berlin, I. (1991). *Dwie koncepcje wolności*. Warszawa: Res Publica.

Dworkin, R. (1986). *Law's empire*. The Belknap Press of Harvard University Press. Cambridge.

Dworkin, R. (1996). *Wolność, równość, wspólnota*. Iš: K. Michalski (red.). *Spoleczeństwo liberalne. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Kraków–Warszawa: Znak.

Dworkin, R. (1998a). *Biorąc prawa poważnie*. Warszawa: PWN.

Dworkin, R. (1998b). *Rights as Trumps*. Iš: J. Waldron (red.). *Theories of Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁸ Žr. 1988 m. kovo 9 d. sprendimą byloje Nr. U7/87.

- Dworkin, R. (2006). *Is Democracy Possible Here? Principles for a New Political Debate*. Princeton: Princeton University Press.
- Fukuyama, F. (2019). *Tożsamość. Współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*. Poznań: Rebis.
- Gray, J. (2001). *Dwie twarze liberalizmu*. Warszawa: Aletheia.
- Giddens, A. (2013). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. John Wiley & Sons.
- Kolakowski, L. (2004). *Mini-wykłady o maxi-sprawach*. Kraków: Znak.
- Kymlicka, W. (1998). *Współczesna filozofia polityczna*. Kraków: Aletheia.
- Machaj, I. (2017). Walory poznawcze kategorii tożsamości społecznej jednostki. *Człowiek i Społeczeństwo*, 44, 17–31, <https://doi.org/10.14746/cis.2017.44.2>
- Raz, J. (1998). Multiculturalism. *Ratio Juris*, 11(3), 193–205.
- Ripstein, A. (2001). *Equality, Responsibility, and the Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sztompka, P. (2002). *Analiza społeczeństwa*. Kraków: Znak.
- Tischner, J. (2005). *Etyka solidarności oraz Homo Sovieticus*. Kraków: Znak.
- Wojciechowski, B. (2009). *Interkulturowe prawo karne. Filozoficzno-prawne podstawy karania w wielokulturowych społeczeństwach demokratycznych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

Gas ir Dubois prieš Prancūziją [EŽTT], Nr. 25951/07, [2012-03-15], ECLI:CE:ECHR:2012:0315JUD002595107.

Mennesson prieš Prancūziją [EŽTT], Nr. 65192/11, [2014-06-26], ECLI:CE:ECHR:2014:0626JUD006519211.

Oliari ir kiti prieš Italiją [EŽTT], Nr. 18766/11 ir 36030/11, [2015-07-21], ECLI:CE:ECHR:2015:0721JUD001876611.

Orlandi ir kiti prieš Italiją [EŽTT], Nr. 26431/12, 26742/12, 44057/12 ir 60088/12, [2017-12-14], ECLI:CE:ECHR:2017:1214JUD002643112.

Schalk ir Kopff prieš Austriją [EŽTT], Nr. 30141/04, [2010-06-24], ECLI:CE:ECHR:2010:0624JUD003014104.

Valdis Fjölfnisdóttir ir kiti prieš Islandiją [EŽTT], Nr. 71552/17, [2021-05-18], ECLI:CE:ECHR:2021:0518JUD007155217.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

Coman ir kt. [ESTT], C-673/16, [2018-06-05], ECLI:EU:C:2018:385.

V. M. A. prieš Stolichna obština, rayon „Pancharevo“ [ESTT], C-490/20, [2021-12-14], ECLI:EU:C:2021:1008.

Lenkijos Respublikos teismų sprendimai

Lenkijos Aukščiausiojo Teismo 2012-11-20 nutarimas byloje Nr. III CZP 58/12.

Lenkijos Respublikos Konstitucinio Teismo 1988-03-09 sprendimas byloje Nr. U7/87.

Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo 2014-12-17 sprendimas byloje Nr. II OSK 1298/13.

Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo 2018-02-28 sprendimas byloje Nr. II OSK 1112/16.

Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo 2019-12-02 sprendimas byloje Nr. II OPS 1/19.

Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo 2021-06-22 sprendimas byloje Nr. II OSK 2608/19.

Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo 2022-02-16 sprendimas byloje Nr. II OSK 128/19.

Lifestyle choices and awareness of fundamental rights

Bartosz Wojciechowski

(University of Lodz (Poland))

S u m m a r y

The judicial decisions analysed in the article reveal and create interpretive differences, as well as tensions between culture, Law and politics. However, the pluralistic social reality characteristic to the postmodern society encourages the recognition of the diversity of ways of life in modern legal systems, so that each person can find his or her own *modus vivendi* in a diverse world. This approach is especially relevant when discussing the rights of LGBTQ persons, such as the right to citizenship or the right to have an authentic act of the civil status for children of same-sex couples. Under the conditions of the pluralism of modern lifestyles, the perception of fundamental rights and the principle of equality (non-discrimination imperative) must change at the level of legislation and application of Law. Law should be *particularly sensitive* to the dynamic social structure, so that it can be reconstructed and recreated. Differentiated relations should become equal, without any signs of discrimination, and based on positive objectives.

Gyvenimo būdo pasirinkimas ir pagrindinių teisių suvokimas

Bartosz Wojciechowski

(Lodzės universitetas (Lenkija))

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojami teismų sprendimai atskleidžia ir sukuria interpretacinius skirtumus, taip pat įtampą tarp kultūros, teisės ir politikos. Tačiau postmodernistinei visuomenei būdinga pliuralistinė socialinė tikrovė skatina pripažinti gyvenimo būdų įvairovę šiuolaikinėse teisinėse sistemose, kad kiekvienas asmuo įvairialypiame pasaulyje galėtų rasti savo *modus vivendi*. Toks požiūris ypač aktualus aptariant LGBTQ asmenų teises, kaip antai teisę į pilietybę ar teisę turėti autentišką civilinės būklės aktą tos pačios lyties porų vaikams. Šiuolaikinio gyvenimo būdų pliuralizmo sąlygomis turi keistis pagrindinių teisių ir lygybės principo (nediskriminavimo imperatyvo) suvokimas teisės aktų leidybos ir taikymo lygmeniu. Teisė turėtų būti „ypač jautri“ dinamiškai socialinei struktūrai, kad šią būtų galima rekonstruoti ir kurti iš naujo. Diferencijuoti santykiai turėtų tapti lygiaverčiai, be jokių diskriminacijos požymių ir grindžiami teigiamais orientyrais.

Bartosz Wojciechowski yra Lodzės universiteto profesorius, Žmogaus teisių teorijos ir filosofijos centro direktorius, kelių mokslo žurnalų redakcinės kolegijos narys, Lenkijos vyriausiojo administracinio teismo teisėjas (Europos teisės skyriaus direktorius). Pagrindinės jo mokslinių interesų sritys yra teisės aiškinimas, teismų diskrecija, tarpkultūriškumas ir teisės moralė.

Bartosz Wojciechowski is a Professor at the University of Lodz. He serves as the Director of the Center for the Theory and Philosophy of Human Rights, is a member of the editorial boards of several scientific journals and a judge of the Supreme Administrative Court of Poland (where he holds the position of Head of the European Law Division). His main fields of scientific interest are legal interpretation, judicial discretion, interculturality, and morality of Law.